

Een vreemde eend in de Hollandse bijt. De gesneefde loopbaan van coadjutor Zacharias de Metz (ca. 1600-1661)¹

Hans Cools, KU Leuven

De katholieke kerk in Amsterdam na de Alteratie

Tijdens het voorjaar en de zomer van 1572, toen vrijwel alle Hollandse en Zeeuwse steden de zijde van de Opstand kozen, bleven de Amsterdamse stadsbestuurders het Habsburgs bewind trouw. Katholieke vluchtelingen vonden er een veilig heenkomen. Pas op 26 mei 1578 ging de stad om.² Maar met de Alteratie verdwenen de katholieken niet uit de stad. Slechts in de loop der jaren werden zij er door de komst vele duizenden migranten, vaak overtuigde calvinisten uit het zuiden, een minderheid. In de kloosters van de clarissen en de cellezusters werden zeker nog tien jaar lang katholieke erediensten georganiseerd. Welgestelde gelovigen, vaak verwanten van de vroegere, katholieke, of de nieuwe, protestantse stadsbestuurders, belegden samenkomsten in hun huizen. Daar lazen rondtrekkende priesters mis.³

In het bisdom Haarlem, waar Amsterdam toe behoorde, was zelfs iets van de oude kerkorganisatie overeind gebleven. Weliswaar was bisschop Govert van Mierlo de stad ontvlucht nadat die nog in mei 1578, enkele dagen na Amsterdam, definitief in Staatse handen was gevallen. Maar anders dan in de overige Noord-Nederlandse bisschopssteden, bleef het Haarlems kapittel *sede vacante* functioneren tot in 1853, toen de bisschoppelijke hiërarchie werd hersteld.⁴ Al snel ook vestigde een van de kanunniken zich in Amsterdam. Reeds in of kort na 1592 zette Albertus Eggius in zijn huis in de Warmoesstraat een schooltje op dat jongens voorbereidde op theologische studies en op het priesterschap. In 1599 werd hij, overigens niet zonder interne strubbelingen vicaris van het Haarlems kapittel. Daarmee gold Eggius ook als plaatsvervanger van de inmiddels ontbrekende bisschop en daar liet hij zich op voorstaan. Zijn talrijke activiteiten riepen echter ook irritatie op. In maart 1602 werd Eggius gearresteerd en door de Amsterdamse magistraat overgedragen aan het Hof van Holland. Een vonnis volgde slechts twee-en-half jaar later, in augustus 1604. Omdat Eggius, aldus het Hof, de openbare orde bedreigde en

¹ Gebruikte afkortingen ASV Lett. Part. = Archivio Segreto Vaticano. Segreteria di Stato. Lettere di Particolari.

² H. van Nierop, *Het fonte Amsterdam* (Amsterdam 2000) en Idem, *Het verraad van het Noorderkwartier. Oorlog, terreur en recht in de Nederlandse Opstand* (Amsterdam, 1999), 11-16.

³ J.F. van Beecq Calkoen, *Onderzoek naar den rechtstoestand der geestelijke en kerkelijke goederen in Holland na de reformatie* (Amsterdam, 1910), 270-271 en S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten. Hun geschiedenis en hun portretten. De Heijnen-maagschap. Band I* ('s-Gravenhage 2008), 105-109.

⁴ J. van Eijnnatten en F. van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis* (Hilversum, 2005), 183.

wederrechtelijk als vicaris optrad moest hij een fikse boete betalen en werd hij levenslang uit Holland verbannen.⁵

Maar de band van de Amsterdamse katholieken met Haarlems kapittel bleef intact. Weldra richtten de begijnen de kosterij van hun oude, inmiddels aan de Engelse presbyterianen overgedragen kerk, als gebedsruimte in. De zielenzorg van deze gemeenschap werd vrijwel altijd aan een Haarlemse kanunnik toevertrouwd. Die kapittelheer vervulde stevast ook tal van andere functies in de Hollandse Zending en dus groeide het Amsterdams Begijnhof uit tot een spil in het netwerk van de katholieke gemeenschap in de Republiek.⁶ Tijdens de Bestandsjaren was het aantal in de stad actieve priesters gevoelig toegenomen en daar bracht de hervatting van de vijandelijkheden in 1621 geen verandering in. Een jaar later verbleven in de stad, afgaand op een verslag van apostolisch vicaris Philippus Rovenius, niet minder dan tweeëntwintig seculariërs en vijf regulieren.⁷ En ook in de daaropvolgende decennia bleef het aantal Amsterdamse priesters geleidelijk stijgen. Omstreeks 1650 waren het er al meer dan zestig, tweemaal zoveel als er gereformeerde predikanten werkten.⁸ De stad telde toen naar schatting 30.000 katholieke inwoners, of ongeveer een vijfde van de totale bevolking.⁹ Dat waren er meer dan waar dan ook elders in de Republiek. Samen beschikten zij over tweeënzestig plaatsen waar zij hun godsdienstoefeningen hielden.¹⁰

Zielenherders in ballingschap

Ondanks de onmiskenbare successen die de katholieke kerk bij haar zoektocht naar herstel in de Republiek had geboekt, verkeerde zij in het midden van de zeventiende eeuw in een institutionele crisis. Het canoniek recht was niet toegesneden op een samenleving waarin weliswaar individuele gewetensvrijheid gold, maar waar de wereldlijke overheid de kerk als organisatie buiten de wet

⁵ Een biografische notitie van Eggius is te vinden in het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Derde Deel* (Leiden, 1914), 315-316 door A.H.L. Hensen. Zie verder ook L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16^e en de 17^e eeuw. Deel 2* (Amsterdam, 1947²), 42 en J. Spaans, *De Levens der Maechden. Het verhaal van een religieuze vrouwen-gemeenschap in de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Hilversum, 2012), 45.

⁶ J. Spaans, 'Stad van vele geloven, 1578-1795', in W. Frijhoff en M. Prak (eds.), *Geschiedenis van Amsterdam. II-1* (Amsterdam, 2004), 402.

⁷ S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers*, 108-109, C.H. Parker, *Faith on the Margins. Catholics and Catholicism in the Dutch Golden Age* (Cambridge MS en London, 2008) 155 en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland II*, 360.

⁸ Daarmee lagen de verhoudingen in Amsterdam heel anders als in de rest van de Republiek, waar op dat ogenblik ongeveer 1500 predikanten actief waren tegenover circa 500 priesters. Cf. W. Frijhoff en M. Spies, *1650. Bevochten eendracht* (Den Haag, 1999), 378.

⁹ In een rapport uit 1657 aan Lodewijk XIV meende de Franse ambassadeur Jean Jacques de Thou zelfs dat er niet minder dan 40.000 katholieken in Amsterdam woonden. Cf. M.G. Spiertz, 'Jean Jacques de Thou en de Hollandse Zending', *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, 10 (1968), 233.

¹⁰ S.A.C. Dudok van Heel, 'Amsterdamse schuil- of huiskerken?', *Holland*, 25 (1993), 1-10 en J. Spaans, 'Stad van vele geloven', 405.

had gesteld.¹¹ De kerkelijke structuur in de Verenigde Provinciën was dan ook *ad hoc* gegroeid. Zij gold als uitermate gecompliceerd, voortdurend deden er zich competentiegeschillen voor en haar gezagsdragers hielden zich vaak noodgedwongen op in (een min of meer vijandig) buitenland. Wanneer zij wel in de Republiek vertoefden, hadden zij veelal geen vaste standplaats, maar trokken zij *incognito* van stad tot stad. In 1622 vertrouwde paus Gregorius XVI de verantwoordelijkheid over het bestuur van de kerk in de Republiek toe aan de dan net opgerichte Congregatie *De Propaganda Fide*. Daarmee verklaarde hij de noordelijke Nederlanden officieel tot missiegebied. De nuntii in Keulen en na 1660 de internuntii in Brussel fungeerden als verbindingsofficieren tussen de Nederlandse clerici en de Vaticaanse bestuursorganen. Aan het hoofd van die Nederlandse clerici stond de apostolisch vicaris.¹²

Voorals Philippus Rovenius, die de functie bekleedde van 1614 tot 1651, heeft uitbouw van de katholieke kerk krachtig ter hand genomen.¹³ Tijdens zijn ambtsperiode verdubbelde het aantal priesters in de Republiek. Maar nadat Rovenius in 1640 door toedoen van de Utrechtse Staten werd verbannen, was hij min of meer vleugellam geworden. De overheid nam Rovenius met name kwalijk dat hij zich zou hebben uitgegeven als aartsbisschop van Utrecht, een benoeming die krachtens de bul *Super universas* uit 1559, door de Spaanse koning, en dus nog steeds de vijand, geschiedde.¹⁴ Bovendien was Rovenius tijdens zijn laatste levensjaren ernstig verzwakt en kwam hij nauwelijks aan besturen toe.¹⁵

Nu had paus Urbanus VIII Rovenius al in 1640, vrijwel gelijktijdig met zijn verbanning een co-adjutor of assistent toegewezen. Wel moest deze Jacobus de la Torre nog zeven jaar wachten eer hij op zijn beurt tot bisschop werd gewijd.¹⁶ Speculerend op een meegaandere houding van de Staten nadat de Tachtigjarige Oorlog eindelijk was beëindigd, manifesteerde de la Torre zich ook in zijn nieuwe waardigheid min of meer in het openbaar. In augustus 1649 diende hij in een schuurkerk bij Zijdevind, een gehucht in West-Friesland tussen Heerhugowaard en Schagen, het vormsel toe. Op die dienst waren niet minder dan 3.000 gelovigen afgekomen. Maar de Hollandse Staten bestraften dit vertoon van kerkelijke hiërarchie in hun gewest wederom met een

¹¹ J. Spaans, 'Cornelius Hagius, een katholiek priester in een protestantse Republiek', *De Zeventiende Eeuw*, 10 (1994), 29-30.

¹² M.G. Spiertz, 'Godsdienstig leven van de katholieken in de 17de eeuw', in D.P. Blok e.a. eds., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. 8 (Bussum, 1979), 344-346.

¹³ Cf. diens biografische notitie door G.W. Janssen, in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*. IV (Leiden, 1918), 1172-1178.

¹⁴ W. Frijhoff en M. Spies, *1650. Bevochten eendracht*, 376-378.

¹⁵ M.G. Spiertz, *L'Église catholique des Provinces Unies et le Saint-Siège pendant la deuxième moitié du XVIIe siècle* (Louvain, 1975), 21-22.

¹⁶ Cf. de biografische notitie van Jacobus de la Torre door G.W. Janssen, in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*. IV (Leiden, 1918), 1341-1343.

levenslange verbanning.¹⁷ De la Torre kwam de Republiek niet meer in en sleet zijn dagen in Brussel, hopen op een bisschopsbenoeming in het Zuiden die nooit meer kwam. Daarmee was de katholieke kerk in de Verenigde Provinciën haast stuurloos geworden. Tijdens de daaropvolgende jaren zetten vooral de ruzies aan de top de toon.

Ruzies

Binnen de Hollandse Missie deden zich, zoals hierboven reeds aangestipt, van bij de start grote spanningen voor. Seculiere geestelijken, en zij werden hierin krachtig gesteund door de opeenvolgende apostolische vicarissen beklemtoonden de continuïteit met de kerk van voor de komst van het protestantisme. Op die manier poogden zij de inmenging van het Romeinse bestuursapparaat, met zijn steeds sterkere drang tot centralisatie en de toevloed van reguliere geestelijken, in het bijzonder de jezuïeten, tegen te gaan. De Romeinse bureaucratie en de regulieren daarentegen zagen de Verenigde Provinciën als een te kerstenen gebied, waar zij missionarissen naar toe wensten te sturen zonder rekening te hoeven houden met de plaatselijke hiërarchie en allerlei lokale gevoeligheden. Regulieren hoopten te pronken met bekeerlingen, gingen didactisch te werk en stelden veelal minder zware eisen aan de gelovigen. Mede daarom genoten ze dan ook vaak een grote populariteit. Seculieren stonden in regel dan weer een strengere, verinnerlijkte spiritualiteit voor.¹⁸ Mede door bemiddeling van de bisschoppen in de Zuidelijke Nederlanden bereikten beide partijen in 1624 een compromis, de zogenaamde *Concordia*, waarin precieze spelregels voor het missioneringswerk werden afgesproken.¹⁹ Maar ook onderling leverden seculieren strijd. De leden van het Haarlemse kapittel, die met *Pulcheria* of het Hollands College in Leuven over een eigen opleidingsinstituut beschikten, stonden op hun benoemingsrechten. Bovendien waren de apostolische vicarissen financieel afhankelijk van de kapittelheren.²⁰

¹⁷ J.J. Poelhekke, *Het geval Zijdevind* (Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Afdeling Letterkunde. Nieuwe Reeks 27.7) (Amsterdam, 1964).

¹⁸ W. Frijhoff en M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht*, 377-378 en M.G. Spiertz, 'Godsdienstig leven van de katholieken', 345 en 350-354. Voor een voorbeeld van de ruzies die katholieken onderling in Hoorn uitvochten tijdens de eerste decennia van de zeventiende eeuw, zie H. van Nierop, *Het verraad van het Noorderkwartier*, 248-249.

¹⁹ W. Frijhoff en M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht*, 378 en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 124.

²⁰ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 171-172; C.H. Parker, *Faith on the Margins*, 193-195 en M.G. Spiertz, *L'Église catholique*, 38-41.

Zacharias de Metz

Hoewel Jacobus de la Torre Rome al langer om de aanstelling van een co-adjutor had verzocht, kwam de aanstelling van Zacharias de Metz op 3 februari 1656 onverwachts.²¹ Hij gold immers als een buitenlander. In of kort na 1600 was De Metz in Brussel geboren. In 1649 verhuisde hij naar Den Haag, waar hij als huiskapelaan was verbonden aan de dan net opgerichte Spaanse ambassade.²² Verder bediende hij de katholieke statie in Scheveningen. Bovendien beschikte De Metz als kanunnik van de Maastrichtse Sint Servaasbasiliek en van Thorn over inkomsten waar de Republiek desgevallend geen beslag op zou kunnen leggen.

De Metz, die in 1655 naar Rome was gereisd om deze beneficies veilig te stellen, had er klaarblijkelijk een goede indruk gemaakt. De kardinalen van *De Propaganda Fide* vertrouwden erop dat De Metz, anders dan de Haarlemse kanunniken de opmars van het jansenisme in de Republiek zou stuiten. Daartoe diende De Metz onder andere meteen een inspectiereis te maken langs de verschillende staties in Holland, Friesland, Groningen, Overijssel en Gelre.²³ Met dat doel maakte hij een systematisch, vergelijkend beoordelingsregister aan, de zogenaamde *Brevis Informatio*, dat hij ook liet drukken.²⁴ Bovendien zou De Metz, nu hij tot bisschop van Tralle²⁵ *in partibus infidelium* was gewijd in al deze plaatsen, waar vaak nog nooit een bisschop was langs geweest, het vormsel kunnen toedienen.²⁶

De seculieren waren niet gekend in De Metz' aanstelling. Dat was alvast volgens de leden van het Haarlemse kapittel een inbreuk op een praktijk die al van bij de start van de Hollandse Zending was gegroeid.²⁷ De Metz was dan ook van meet af aan weinig geliefd bij de top van de seculiere geestelijkheid. Bovendien betwistten De Metz en de Haarlemse kanunniken voortdurend elkaars bevoegdheden.²⁸ Over het doen en laten van de seculiere clerici op het terrein oordeelde de co-

²¹ R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen. 1592-1727. Deel II: 1651-1686* ('s Gravenhage, 1941), 78. Ook over Zacharias de Metz publiceerde G.W. Janssen een biografische notitie in het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. IV* (Leiden, 1918), 975-976.

²² L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 146-147.

²³ R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 87; L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 171 en M.G. Spiertz, *L'Église catholique*, 30-36.

²⁴ C.H. Parker, *Faith on the Margins*, 116.

²⁵ Eertijds Tralle in Asia, nu Aydin in Turkije. De bisschop van Tralle was een suffragaan van de metropoliet van Efese. Niet toevallig droeg Jacobus de la Torre die laatste titel.

²⁶ R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 94-95.

²⁷ J. Hallebeek, 'Questions of Canon Law concerning the election and consecration of a bishop for the church of Utrecht. The Casus Resolutio of 1722', in *Bijdragen. Tijdschrift voor filosofie en theologie*, 61 (2012), 34.

²⁸ Zie bv. R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 120 nr. 146 en 122 nr. 151 en ASV Lett. Part., Vol. 37, f. 474 (Brief van de Haarlemse priester Augustijn Bloemaert aan paus Alexander VII).

adjutor dan weer streng in zijn visitatierapporten, ondanks het vele werk dat zij in soms moeilijke omstandigheden verzetten.²⁹

De Metz' ruzies met de seculiere clerus, maakten hem nog niet tot een vriend van de regulieren. Vrijwel gelijktijdig met diens benoeming had Alexander VII de *Concordia* uit 1624 herbevestigd en als pauselijke constitutie in het kerkelijk recht verankerd.³⁰ De paus kende de situatie in de Verenigde Provinciën goed. In een eerder leven, toen hij nog nuntius in Keulen was, had hij de Nederlandse kerk gesuperviseerd. Vervolgens had hij zich toen hij als legaat deelnam aan de besprekingen die leidden tot de Vrede van Munster zeer, maar vergeefs ingespannen om de Nederlandse katholieken vrijheid van godsdienst te bezorgen.³¹ Al die tijd onderhield Fabio Chigi een netwerk van correspondenten in de Republiek.³² Chigi betoonde zich daarbij stevast op de hand van de Sociëteit van Jezus.³³ Nu Zacharias de Metz de *Concordia* in de praktijk moest brengen, en dus de invloed van de regulieren terugdringen, spaarde hij dan ook de jezuïeten. De observante franciscanen en de ongeschoeide karmelieten daarentegen dienden uiteindelijk ieder een statie die ze aldus de co-adjutor onrechtmatig hadden betrokken te verlaten.

Het conflict met de franciscanen spitste zich toe op hun missiepost in Amersfoort, de karmelieten poogde De Metz te verwijderen uit Amsterdam. Beide plaatsen hadden met elkaar gemeen dat er verhoudingsgewijze veel katholieken woonden en dat de magistraat hen traditiegetrouw veel speelruimte bood.³⁴ De twee ruzies verliepen ook langs dezelfde lijnen. Nadat de leden van de kerkelijke hiërarchie hun toevlucht hadden gezocht tot dwangmiddelen en zij de weerspannige regulieren hadden geëxcommuniceerd, deden zowel de Amersfoortse franciscanen als de Amsterdamse karmelieten een beroep op de protestantse stadsbestuurders. De Amersfoortse franciscaan Benedictus Brixius dreigde eenieder die hem uit zijn huis wilde zetten in de boeien te laten slaan.³⁵ Dat lot overkwam ook daadwerkelijk de Culemborgse pastoor

²⁹ C.H. Parker, *Faith on the Margins*, 109-110 en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 175-176 en 457.

³⁰ Zie de instructies die De Metz meekreeg, zoals uitgegeven door R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 86-88. Cf. C.H. Parker, *Faith on the Margins*, 223-224 en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 153.

³¹ L. Bély, *L'Art de la Paix en Europe. Naissance de la diplomatie moderne. XVIe-XVIIIe siècle* (Paris, 2007), 226-227; J.J. Poelhekke, *De Vrede van Munster* ('s-Gravenhage, 1948), passim en S. Groenveld, 'Achtergronden en betekenis van de Vrede van Westfalen', in J. Melissen ed., *Europese diplomatie in de schaduw van Westfalen* (Assen, 2000), 94 en 97.

³² H. Cools, 'An Italian in the Metropolis: The Amsterdam Career of Francesco Feroni (ca. 1640-1672)', in D. Vansacker e.a. eds. *The Quintessence of Lives. Intellectual Biographies in the Low Countries presented to Jan Roegiers* (Louvain-la-Neuve en Leuven 2010), 234-235 en L. Jadin, *Relations des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté avec le Saint-Siège d'après les 'lettere di particolari' conservées aux archives vaticanes (1525-1796)* (Bruxelles en Rome, 1962), LII.

³³ W. Frijhoff en M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht*, 429.

³⁴ W. Frijhoff en M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht*, 380.

³⁵ Benedictus Brixius, of naar zijn wereldse naam Johan van Plancke kwam uit Vlaanderen. A.J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden. Deel 2. Derde en vierde stuk* (Haarlem, 1855), 1337 heeft een korte biografische notitie van hem opgenomen.

Jacob Verhaar. Slechts eind 1663, Zacharias de Metz was toen reeds ruim twee jaar eerder overleden, slaagden Brixius' orde-oversten erin hem terug te roepen naar Brussel. Dat lukte pas nadat de kardinalen van *De Propaganda Fide* ermee hadden gedreigd de franciscanen de toestemming om in de Hollandse Missie te werken te ontfangen.³⁶

Nog veel langer duurde het eer de kerkelijke hiërarchie haar wil kon opleggen aan de karmeliet Abraham Weezaert.³⁷ Slechts in 1666 verliet hij de Amstelstad.³⁸ Deze zaak had dan ook een uitgesproken politieke dimensie. De karmelieten werden immers gesteund door de Franse ambassadeur Jacques de Thou.³⁹ Hun huiskapel in diens Haagse residentie was sinds de late jaren 1640 uitgegroeid tot een heuse statie en het bruggehoofd van deze orde in de Verenigde Provinciën. Nu wierpen de Franse gezanten zich traditiegetrouw op als beschermers van de katholieken in de Republiek. Maar sinds de Vrede van Munster en de komst van een Spaanse ambassadeur naar Den Haag, was die rol niet meer vanzelfsprekend voor de Fransen weggelegd. Wel integendeel voor vele Nederlandse katholieken bleef de Spaanse koning een vanzelfsprekend aanspreekpunt. In 1649 bijvoorbeeld, bij het incident in Zijdewind dat uiteindelijk tot de verbanning van Jacobus de la Torre leidde, scandeerden zij diens naam.⁴⁰ In de sinds 1657 meermaals herhaalde weigering van Zacharias De Metz om meer karmelieten in de Hollandse Missie toe te laten, zag De Thou dan ook vooral een Habsburgs manoeuvre. Had De Metz immers niet vele jaren vanuit de Spaanse ambassade geopereerd en stond hij niet op zeer goede voet met Esteban de Gamarra, de tegenwoordige Spaanse gezant?

De voortdurende ruzies namen voor Zacharias de Metz een wel heel vervelende wending toen lobbywerk van Weezaert er de Amsterdamse burgemeesters in het najaar van 1660 toe bracht de co-adjutor voor de tweede maal uit de stad te verbannen.⁴¹ Bij zijn aantreden, vier jaar eerder had De Metz uitdrukkelijk voor de Amstelstad als residentie gekozen. Weliswaar was Amsterdam, anders dan Haarlem of Utrecht, nooit een kerkelijk bestuurscentrum geweest, maar naar De Metz' zeggen had de magistraat hem er toegezegd hem niet in zijn werkzaamheden te hinderen.

³⁶ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 186-188. Veel van de brieven die Zacharias de Metz en andere betrokkenen hierover met Romeinse bestuurders uitwisselden zijn gepubliceerd of geëxcerpeerd door G. Brom ed., 'Briefwisseling der Vicarii Apostolici met den H. Stoel IP', in *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, 34 (1908), 1-116 (indices) en R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, indices.

³⁷ Of bij diens kloosternaam Timotheus Abraham a Sancto Macario.

³⁸ R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 308-310.

³⁹ Zie voor wat volgt L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 189-190 en MG. Spiertz, 'Jean Jacques de Thou en de Hollandse Zending', *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, 10 (1968), 225-248.

⁴⁰ W. Frijhoff en M. Spies, *1650. Bevochten eendracht*, 375-376.

⁴¹ G. Brom ed., 'Briefwisseling der Vicarii Apostolici', 8.

De co-adjutor had toen ook het Amsterdams poorterschap verworven.⁴² Maar dat De Metz, zelfbewust als hij was, zich in het openbaar in ambtsgewaad vertoonde en de sacramenten toediende, ging zelfs de ruimdenkende Amsterdamse magistraat te ver en dus zette ze hem tijdens of kort na de zomer van 1657 een eerste keer de stad uit.⁴³ Pas na twee jaar van omzwervingen kon de co-adjutor terugkeren. Het was dus zaak deze nieuwe verbanning zo snel als mogelijk ongedaan te maken. Daartoe spande vooral de in de stad residerende koopman en officiële gezant van de Medici groothertog Francesco Feroni zich zeer in.⁴⁴ Hij benaderde meteen Anna van Hoorn, de echtgenote van burgemeester Cornelis van Vlooswijk. Van Vlooswijk stamde uit een notoir remonstrantse familie en Anna werd sympathie voor de katholieke zaak toegedicht. Afgaand op het Amsterdamse roddelcircuit zal Anna van Hoorn zich gevleid hebben gevoeld door Feroni's démarche. Klaarblijkelijk leefde zij op grote voet en 'was (zij) meer geneegen met de grootste van het lant en ambassadeurs der vreemde potentaten, dan met haers gelijk te spreeken en om te gaen.'⁴⁵

Feroni's interventie werd dan ook met succes bekroond.⁴⁶ Onder andere in ruil voor de toezegging dat hij de *grand tour* van Cornelis' en Anna's oudste zoon Nicolaas zou faciliteren en hem in Rome zou introduceren, werd Zacharias de Metz al in februari 1661 weer in Amsterdam toegelaten. Veel heeft de co-adjutor daar overigens niet meer kunnen uitrichten. In juli, dus nog geen half jaar later overleed hij na een kort ziektebed. Wel was De Metz tot het einde toe combattief gebleven. Nog op zijn sterfbed ondernam hij een vergeefse poging het Haarlemse kapittel af te schaffen.⁴⁷

Voor de jaarwisseling zou ook De Metz' superieur, apostolisch vicaris Jacobus de la Torre in een Brabants klooster overlijden. Omwille van voortschrijdende dementie was hij de laatste de jaren steeds meer een sta-in-de-weg geworden.⁴⁸ De impasse bij de leiding van de Nederlandse katholieke kerk was compleet.

⁴² R.R. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 94-95 n. 102.

⁴³ G. Brom ed., 'Briefwisseling der Vicarii Apostolici', 8 en G.W. Janssen, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. IV* (Leiden, 1918), 975-976.

⁴⁴ Voor de levensloop van Francesco Feroni zie H. Cools, 'Francesco Feroni (1614/16-1696). Broker in Cereals, Slaves and Works of Art', in Idem, M. Keblusek en B. Noldus eds., *Your Humble Servant. Agency in Early Modern Europe*, Hilversum (Verloren), 2006, 39-50.

⁴⁵ J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam. 1578-1795. Deel 1* (Amsterdam, 1963²), 483-484. Voor de reputatie van de familie Van Vlooswijk zie: S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers. I*, 170-178 en P. Knevel, *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700* (Hilversum, 1994), 148, 150 en 153.

⁴⁶ Feroni's intensieve lobbycampagne kan worden gereconstrueerd middels zijn uitgebreide correspondentie met verschillende Romeinse en Brusselse kerkelijke gezagsdragers. Cf. ASV Lett. Part. 40 f. 65-6, 78-9, 160 en 156 f. 340v en RR. Post ed., *Romeinsche bronnen*, 155-60, 169-70 en 189.

⁴⁷ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 91-92.

⁴⁸ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 171-172 en M.G. Spiertz, *L'Église catholique*, 43-45.

Francesco Feroni daarentegen wist de mogelijkheden tot patronage die de zaak hem had verschaft ten volle uit te buiten. Dat hoeft ook niet te verwonderen. Hij had immers een directe toegang tot de top van het kerkelijk bestuursapparaat. In 1652, nog ten tijde van zijn Keulse nuntiatuur was Fabio Chigi opgetreden als peetoom voor Feroni's zoon.⁴⁹ Tijdens de daaropvolgende jaren voorzag Feroni de pauselijke staat van graan, informatie en oorlogsmunitie.⁵⁰ Als dank voor zijn tussenkomst verleende Chigi, nu paus Alexander VII, Francesco's broer Tommaso in mei 1661 een prebende als kannunik in de prestigieuze Romeinse basiliek van Santa Maria Maggiore.⁵¹

Besluit

Zacharias de Metz was naar de Hollandse Zending gestuurd om er orde op zaken te stellen. Nu de Tachtigjarige Oorlog voorbij was, diende hij het vredesdividend voor de katholieken te verzilveren en de lokale kerk sterker aan Rome te binden. Zijn zelfbewuste optreden, de bisschopsleuze *Candide et sincere* die hij zichzelf had toegemeten indachtig, zou daarvoor garant staan.⁵² In die opzet is Zacharias de Metz niet geslaagd. Als buitenstaander maakte hij zich met zijn eigengereide gedrag geen vrienden. De misnoegde leden van het Haarlemse kapittel vervreemde de co-adjutor verder van zich. Eerder dan lokale seculiere clerici te bemoedigen, wees hij hen terecht. Regulieren poogde De Metz aan de *Concordia* te houden, maar net zoals zijn voorgangers beschikte hij daarbij nauwelijks over drukingsmiddelen.

Alleen aan zijn bisschoppelijke autoriteit ontleende Zacharias de Metz gezag. Die toonde hij dan ook in het openbaar. Klaarblijkelijk overschreed hij daarmee de grenzen van de vrijheid die leden van de katholieke hiërarchie in de Republiek, ook in het tolerante Amsterdam, werd gegund. Net zoals zijn voorgangers Philippus Rovenius en Jacobus de la Torre werd hij precies om deze reden verbannen. De Romeinse overheden moedigden dit tactloze optreden van hun vertegenwoordigers aan, om er zich vervolgens over te beklagen.⁵³

Stadsbestuurders in Amersfoort, Amsterdam en vast ook op tal van andere plaatsen in de Republiek buitten de verdeeldheid onder katholieken uit. In beginsel verleenden zij steun aan priesters die zich om welke reden dan ook aan het disciplinaire kader van de Hollandse Zending

⁴⁹ ASV Lett. Part. 40 f. 365.

⁵⁰ H. Cools, 'An Italian in the Metropolis', 235 en 241-244.

⁵¹ ASV Lett. Part. 151 f. 345v.

⁵² G. Brom ed., 'Briefwisseling der Vicarii Apostolici', 9.

⁵³ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme. Deel 2*, 174-175.

poogden te onttrekken. Overigens sloot die houding een zekere fascinatie voor het katholicisme en zijn ambt dragers niet uit. Van Anna Hoorn liep het gerucht dat ze zeer gecharmeerd was van het optreden van Abraham Weezaert en zijn standgenoten.

Zacharias de Metz moet een eenzaam man zijn geweest. De verwikkelingen rondom zijn tweede verbanning maakten pijnlijk duidelijk hoezeer hij de speelbal was geworden van allerlei krachten die hij niet beheerste. Om zich in de Republiek staande te houden, was hij op de steun van leken aangewezen. Alleen door toedoen van de goed ingevoerde migrant Francesco Feroni kon De Metz terugkeren naar Amsterdam. Als koopman en gezant beschikte Feroni klaarblijkelijk over voldoende aanzien om de Amsterdamse burgemeesters een eerder genomen besluit te laten terugdraaien. Ook verkeerde hij op goed voet met de pauselijke entourage. Alexander VII's spirituele keuzes, bijvoorbeeld zijn steun voor de jezuïeten, waren ook die van Francesco Feroni.⁵⁴ Daarmee beïnvloedde hij tevens de verhoudingen in de Amsterdamse en bij uitbreiding de Nederlandse katholieke gemeenschap.

Clerici lijken geen traan om het overlijden van Zacharias de Metz te hebben gelaten en ook in de historiografie van het Nederlands katholicisme is de man stiefmoederlijk behandeld. Toch moet zijn voortvarend optreden, althans op enkele leken, indruk hebben gemaakt, getuige de lijklucht die Joost van de Vondel voor hem dichtte:

*Het wettig recht, hem opgedrongen,
Bechutte hij, gelijk 't betaamt,
In 'barrenen der lastertongen,
Door 's helds standvastigheid beschaamd.*⁵⁵

Of dit lofdicht helemaal aan de werkelijkheid beantwoordde valt te bezien, een plaats in deze bundel heeft Zacharias de Metz er alvast mee verdiend.

⁵⁴ H. Cools, 'An Italian in the Metropolis', 235 en 242.

⁵⁵ De volledige tekst van de lijklucht die Joost van de Vondel voor De Metz dichtte is te vinden bij: J.A. Alberdingk Thijm ed., *Joost van den Vondels dichtwerken en oorspronkelijke prozaschriften in verband met eenige levensbijzonderheden. Tiende deel* (Leiden, 1896), 59-60.